

Marek Baraniak SI, Warszawa

MIĘDZY KORANEM A BIBLIĄ - PROFETYZM

Profetyzm jest jednym z bardziej intrygujących zjawisk w historii cywilizacji ludzkiej. W jego tle wciąż podnoszone są liczne pytania dotyczące związku pomiędzy prorokiem Mahometem a wcześniejszymi prorokami, postaciami znanymi z Biblii, ważnymi zarówno w judaizmie jak i chrześcijaństwie. Jaka jest istota związku pomiędzy Koranem a Biblią? W jaki sposób muzułmanie używają biblijnych odnośników i aluzji w swojej interpretacji Koranu? Dlaczego islam jest tak blisko związany z niektórymi biblijnymi historiami, tak jak judaizm i chrześcijaństwo? W jaki sposób islamska egzegeza współgra, kontynuuje i poszerza inne interpretacje tych historii? Koran wymienia imiona około 25 ważnych proroków¹, ale równocześnie podkreśla, że nie ma narodu do którego nie byłby posłany prorok². Dodatkowo *hadisy* (Tradycje)³ mówią, że w całej historii ludzkiej było ich aż 124 tys.

Chociaż tradycja profetyzmu arabskiego formowała się dość późno - od VI w. do czasu konsolidacji islamu ok. 800 r. - to mimo wszystko, nie może być pominięta w studiach porównawczych poszukujących genezy tego zjawiska. Wszystkie historyczne teksty islamskie datuje się na koniec VIII w. i później. Przeszły one wyraźny proces harmonizacji, kiedy to islam sunnicki osiągnął swą klasyczną formę. Relacja o początkach wspólnoty została na nowo zredagowana, a wcześniejsze, głównie ustne tradycje zostały zharmonizowane z klasycznym obrazem islamu. Tylko Koran można datować na początek VII w. Dlatego opisy społeczeństwa preislamskiego w klasycznych źródłach mogą być kwestionowane głównie z dwóch powodów: po pierwsze, mogły być prezentowane w celu stworzenia wyraźnego kontrastu dla doskonalszego islamu; po drugie, niektórzy autorzy mogli czerpać inspirację z obrazów pochodzących z ówczes-

¹ B. WHEELER, *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis*, Continuum, 2002, opisuje następujące postacie profetyczne: Adam i Ewa; Dzieci Adama i Ewy; Idris; Noe; Hud; Salih; Abraham; Izmael; Izaak i Jakub; Lot; Józef; Shuayb; Hiob; Dhu al-Kifl; Ludzie Studni; Jonasz; Mojżesz; Khidr i Dhu al-Qarnayn; Aaron i Jozue; Elias; Elizeusz; Ezechiel; Samuel i Saul; Dawid; Salomon; Daniel; Ezdrasz i Jeremiasz; Zachariasz i Jan Chrzciciel; Jezus; Mahomet.

² Koran, Sura 10 „Jonasz” [JUNUS], 47; Sura 35 „Stwórca” [AL-FATIR], 24; Sura 16 „Pszczoły” [AN-NAHL], 36; Sura 2 „Krowa” [AL-BAKARA], 213.

³ Po Koranie tradycje są drugim źródłem szariatu (muzułmańskiego prawa). Powstały z relacji świadków, głównie towarzyszy Proroka i „sprawiedliwych kalifów”, którzy zapamiętali co Mahomet na dany temat powiedział, jakie zajął stanowisko i jak się zachował w określonej sytuacji. Ostateczne sformułowanie hadisów nastąpiło ponad 150 lat po śmierci Proroka. Por. „Tradycje” w Y. THORAVAL, *Słownik cywilizacji muzułmańskiej*, Katowice 2002, 307-308.

snej społeczności beduińskiej⁴. Mimo to, harmonizacja wczesnych źródeł z całą pewnością nie była w stanie wymazać całej pamięci o uprzedniej historii Arabów, choć została ona przykryta i wymieszana z nowymi ideami islamu.

1. Profetyzm arabski

Musimy pamiętać, że we wczesnym okresie rozwoju islamu tradycja profetyzmu arabskiego przeszła przez proces biblikalizacji – biografia Mahometa została dopasowana do modelu profetyzmu biblijnego. Sunnici rozwinęli teorię „pieczęci Proroków” mówiącą, że ostateczne i pełne objawienie Boga ludzkości nastąpiło przez Mahometa i żadne następne objawienie nie może już mieć miejsca⁵. Tak więc profetyzm został zamknięty w historii i stracił swe znaczenie; wyjątkiem mogą być jedynie sekciarskie ruchy w samym islamie, w których trudno jednak dopatrzeć się elementów dziedzictwa profetyzmu arabskiego.

Ślady wczesnej tradycji: Hud, Salih i Shuayb

Profetyzm na Półwyspie Arabskim ma długą historię, sięgającą swymi korzeniami wspólnego okresu semickiego. Koran ignoruje niektórych wielkich proroków biblijnych ale potwierdza istnienie przed Mahometem także niebiblijnych proroków: (arabskich) jak *Hud*, *Salih*⁶ i (medianickiego) *Shuayb*⁷ - godnych prekursorów „Wielkiego Proroka” Pomimo dość legendarnej formy relacji, pokazuje ona, że sam Mahomet i jego odbiorcy także akceptowali ideę istnienia wcześniejszych, niebiblijnych proroków na Półwyspie⁸. Ze względu na fragmentaryczność opisu można założyć, że odbiorcy

⁴ Por. Jaakko HÄMEEN-ANTTILA, „Arabian Prophecy” w M. NISSINEN (red.), *Prophecy in Its Ancient Near Eastern Context – Mesopotamian, Biblical, and Arabian Perspectives*, 115-149.

⁵ Koran, Sura 33 „Fracje” [AL-AHZAB], 40.

⁶ Po śmierci Noego jego potomkowie podzielili pomiędzy siebie ziemię. Znaleźli się wśród nich ludzie nieposłuszni Bogu. Bóg posłał do nich posłańca, ale został on odrzucony, a skoro nie ustąpili w swojej nieprawości, musiał ich wyniszczyć. Ci ludzie byli potomkami Arama, syna Szema, syna Noego. Do ludzi Ad został posłany Hud, a do ludzi Thamud przybył z misją prorok Salih. Ludzie Thamud byli Arabami, nie wyciągnęli słusznego wniosku z tragedii ludzi Ad i postępowali tak samo. Bóg pozwolił im budować twierdze na otwartej przestrzeni i stawać się zdolnymi budowniczymi, w końcu posłał do nich Saliha. Nie uwierzono jego przesłaniu i zażądano znaków potwierdzających, że jest prorokiem. Czyni ze skały wielbłądzicę, ale ludzie Thamud zabijają ją, pozostając w swojej niewierze, tak też i ich wyniszcza Bóg przez trzęsienie ziemi. Por. B. WHEELER, *Prophets in the Quran*, 61-82.

Ad. Hud por. Koran 7,65-72; 11,50-60; 26,123-140; 41,15-16; 46,21-25.

Ad. Salih por. Koran 7,73-79; 11,61-68; 15,80-84; 17,59; 26,141-159; 27,45-53; 41,17-18; 54,23-32; 91,11-15.

⁷ Jego historia jest podobna do uprzednio wspomnianych: *Hud* i *Salih*. Zostaje on posłany przez Boga do swego ludu Median, ukaranego przez trzęsienie ziemi. Bywa utożsamiany z biblijnym Jetro (teść Mojżesza – Wj 3,3). Tradycja wskazuje jego grób w *Hattin* w Galilei. Por. Ch. M. GUZZETTI, *Islam*, Milano 2003, 226. Por. Koran 7,85-93; 11,84-95; 26,176-190.

⁸ Południowoarabski kult *Hud* został opisany przez: R.B. SERJEANT, „*Hud and Other Pre-Islamic Prophets*”, reprint w *Studies in Arabian History and Civilisation. Variorum Reprints*; London 1981.

wiedzą o nich więcej. Pytanie, czy byli to prorocy inspirowani tradycją biblijną, czy też są wyrazem wspólnej tradycji semickiej, pozostaje wciąż otwarte. Niewykluczone, że pierwotnie byli oni zwykłymi wróżbiarzami, jak *kahin*⁹, którzy z nieznanых powodów zostali uznani za proroków – rozróżnienie między *kahin* a prorokiem jest dosyć płynne. Koran umieszcza ich w tradycji proroków od Abrahama do Jezusa, przekazujących to samo przesłanie, co Mahomet - wyraźnie podkreśla aspekt misji, jaką otrzymali od Boga, stawiając ich w szeregu proroków-posłańców.

Profetyzm a kariera Mahometa

Istnienie arabskiej tradycji profetycznej jest ukazywane pośrednio w historii kariery Mahometa. Był on uznawany nawet przez tych, którzy nie akceptowali jego przesłania, za: *kahin*, *shair*, *majnun*, - są to terminy wskazujące na posiadanie przez daną osobę nadprzyrodzonego natchnienia¹⁰.

Kahin

W ubiegłym stuleciu próbowano analizować postać *kahin* w kontekście profetyzmu semickiego i urzędu kapłańskiego. Obecnie nie można zaakceptować odczytywania arabskich tradycji w świetle paralelizmów semickich, mających na celu wykazanie istnienia uniwersalnych instytucji religijnych w pierwotnym wspólnym okresie semickim¹¹. Mało prawdopodobne jest, by arabskie słowo *kahin* było zapożyczeniem od hebrajskiego *kohen* „kapłan” Ci arabscy „wróżbiarze” zawężali zwykle swoją działalność do udzielania efemerycznych odpowiedzi na pytania dotyczące zdarzeń losowych, jak zagubienie wielbłąda, nieporozumienia itd. Ich przekazy były pozbawione bardziej uniwersalnego i ogólnego wymiaru – szybko o nich zapominano i nie tworzono z nich jakichkolwiek kolekcji. Natomiast z pewnością są oni kontynuatorami pewnej starożytnej tradycji semickiej.

Jak wskazuje Hämeen-Anttila¹², większość opowiadań o działalności *kahin* pokazuje stałą strukturę. Grupa klientów lub pojedynczy interesant, przed przybyciem do *kahin*, ukrywa jakiś przedmiot i dopiero gdy ten opisze poprawnie ukryty obiekt, pozytywnie przechodzi test wiarygodności. Wtedy klient przystępuje do wyłuszczenia swojej sprawy i wypłaca należność za udzieloną odpowiedź. Najczęściej to ludzie przybywają do *kahin*, on sam natomiast niemal nigdy nie podróżuje, by spotkać klienta (wyjątkiem może być wezwanie króla). Funkcję *kahin* można porównać do szamańskiej formy wizjonerstwa, wykorzystującego pomoc „przyjaznych duchów” Źródła arabskie mówią zarówno o męskich, jak i żeńskich *kahin*. Ogólnie byli uważani za lokalnych świętych mężów, których grobowce z czasem stawały się celem pielgrzymek w ludowej formie islamu.

⁹ Niekiedy próbowano dopatrywać się analogii pomiędzy nimi a biblijnymi prorokami lub kapłanami.

¹⁰ Oczywiście Koran zaprzecza takiej identyfikacji Mahometa; por. 52,29; 69,41-42.

¹¹ Jednym z ostatnich przykładów takiego podejścia jest: Toufic FAHD, *La divination arabe: Études religieuses, sociologiques et folkloriques sur le milieu natif de l'Islam*, Leiden 1966.

¹² Por. J. HÄMEEN-ANTTILA, „Arabian Prophecy”, 122-123. na podstawie an-Nuwayri, *Nihaya*, 3:133.

Wprawdzie późniejsza literatura arabska dużo mówi o *kahin*, jednak tekstów tych, nie można uważać za źródłowe, służyły one bowiem głównie do ilustracji doktryny islamu. W biografii Mahometa wymienia się *kahin* razem z izraelskimi rabbimi i chrześcijańskimi świętymi mężami, którzy mieli zapowiadać przyjście prawdziwego proroka¹³. Przyjście ostatniego proroka, Mahometa, zakończyło okres *kihana*. Do tego czasu przyjazne duchy, *shaytan*, spoczywające na *kahin*, mogły „podśluchiwać” coś z dolnych niebios, ale jakiś czas przed powołaniem Mahometa zostały usunięte przez spadające gwiazdy, by zachować boskie przesłanie nieskażonym przez *kihana*¹⁴. Czy byli oni prorokami? Odpowiedź zależy oczywiście od definicji profetyzmu: jako przekazujący szczególne przesłanie - tak.

Shair, majnun

Ci wędrowni „poeci - prorocy” przekazują przesłanie od Boga dotyczące głównie moralności. Pierwotnie mógł do nich przynależeć sam Mahomet, podobnie jak *Hud* i *Salih* oraz *musaylima* i inni *ridda* (apostatyczni) prorocy¹⁵. Nie należy także rozumieć pojęć *shair*, *majnun* we współczesnym znaczeniu, „poeta” lub „obłąkany”, lecz sięgnąć do ich archaicznych korzeni. *Shair* otrzymuje wiedzę od swojego *tabi* „przyjaznego ducha”, podobnie jak *kahin* i *majnun* jest „przykryty” nadnaturalną istotą¹⁶.

Jednak ani *kahin*, ani też wędrowni wieszczowie nie tworzyli zorganizowanych grup, chociaż mogły temu sprzyjać liczne sanktuaria rozsiane po Półwyspie Arabskim. Zachowanie instytucji *kahin* może być podobne do instytucji *riwaya*, gdzie przekaziciel *rawi* ma podążać za swoim mistrzem, naśladować go, zanim sam stanie się poetą *shair*. Natomiast, z całą pewnością, nie ma mowy o istnieniu jakiegokolwiek formalnej szkoły czy grona uczniów *kahin*.

2. Hermeneutyka biblijna w Koranie

Zobaczenie Koranu, tak jak jest widziany poprzez muzułmańską interpretację, jest ważne z tego względu, że dość często nie docenia się znaczenia muzułmańskiej egzegezy dla zrozumienia samego Koranu, jak i jej związku z żydowską i chrześcijańską interpretacją Biblii. Koran sam w sobie nie jest zorganizowany według tematów lub jakiegoś chronologicznego schematu. Jego poszczególne części uważa się za objawione w różnych chwilach i różnych kontekstach na przestrzeni ponad dwóch dziesięcioleci. Dlatego też tylko w kontekście muzułmańskiej egzegezy, odnoszącej objawienie Koranu do

¹³ Por. Uri RUBIN, *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims, a Textual Analysis*, (Studies in Late Antiquity and Early Islam 5), Princeton 1995, 44-55.

¹⁴ Por. Koran 72 „Dżinny” [AL-DŽINN], 1-15.

¹⁵ Użycie uniwersalnego terminu *ridda* zaproponował J. HÄMEEN-ANTTILA, „Arabian Prophecy”, 136, p. 72: „The term *ridda* means „apostasy”; from the Islamic point of view, these prophets and their tribes, which had succumbed to the Islamic state of Yathrib, committed apostasy when they refused to accept the supremacy of Yatrib after Muhammad’s death.”

¹⁶ Por. studium o preislamskiej poezji i jej natchnieniu w: I. GOLDZIEHER, *Abhandlungen zur arabischen Philologie* (Leiden 1896) I, 1-105; za J. HÄMEEN-ANTTILA, „Arabian Prophecy”, 122-123.

Proroka Mahometa i objawień wcześniejszych proroków, można określić jego treść i przesłanie.

Profetyzm starożytnego Izraela jest złożonym fenomenem. Od narodzin krytycznych badań nad Biblią w XIX w. poświęcono mu wiele specjalistycznych studiów¹⁷. Głównym źródłem informacji jest przede wszystkim sama Biblia, w której szczególną uwagę zwraca jedyny tekst prawny z Księgi Powtórzonego Prawa poświęcony „urzędowi proroka” (Pwt 18,9-22). Zawiera on podstawowe regulacje dotyczące funkcji „pośredników” między ludem a YHWH, a zarazem zapowiada i usprawiedliwia następstwo w Izraelu charyzmatycznych postaci „proroka jak Mojżesz” (18,15.18). Już od dawna docenia się wartość tego tekstu dla pełniejszej rekonstrukcji obrazu typowego deuteronomicznego proroka. Jest to także kluczowy tekst do zrozumienia specyfiki całego fenomenu profetyzmu Izraela, jak i tradycji wyrosłych z historii biblijnej.

Na przestrzeni ponad tysiąca lat, od powstania pierwszych tekstów Biblii do redakcji ostatnich, jak i później, inne kanoniczne teksty odwołujące się do jej historii były ustawicznie zaangażowane w żywotny proces uaktualniania przeszłości. W ten sposób przeszłość wносиła informację o sobie w każde aktualne wydarzenie, podobnie jak terażniejszość przeformułowała przeszłość dla tych, którzy jej treść relacjonowali i przechowywali. Ta wzajemna wymiana między przeszłością a terażniejszością doprowadziła m.in. do ukonstytuowania kanonów Biblii, a później towarzyszyła formowaniu tradycji islamu, jak i kanonu samego Koranu.

Główne tematy opowiadania Koranu o Mojżeszu odnoszą się do biblijnych i postbiblijnych tradycji. Analiza koranicznej, jak i wcześniejszej egzegezy islamskiej, potwierdza znaczny wpływ żydowskiej *haggady* na samego Mahometa, jak i wczesny islam¹⁸.

¹⁷ Krótki przegląd badań poświęconych tematowi profetyzmu w Biblii, prowadzonych do połowy lat siedemdziesiątych, oferuje praca: R.E. CLEMENTS, *One Hundred Years of Old Testament Interpretation*, Philadelphia 1976, 51-75. Przegląd studiów porównawczych poświęconych profetyzmowi: M. NISSINEN (red.), *Prophecy in its Ancient Near Eastern Context – Mesopotamian, Biblical, and Arabian Perspectives* (SBL symp. ser. 13), Atlanta 2000. Bardziej współczesne socjologiczne ujęcie i zarys historii badań: R.R. WILSON, *Prophecy and Society in Ancient Israel*, Philadelphia 1980; V.H. MATTHEWS, *Social World of the Hebrew Prophets*, Peabody 2001. Inne tematyczne studia: R.E. CLEMENTS, *Prophecy and Tradition* Oxford 1975; K. KOCH, *The Prophets*, vol. I,II (tł. z wyd. niem. *Die Propheten*), Philadelphia 1982; G. SAVOCA, *I Profeti d'Israele: Voce del Dio Vivente*, Bologna 1985; J.L.D. SICRE, *Profetismo in Israele. Il Profeta – I Profeti – Il Messaggio*, Roma 1995; J. BLENKINSOPP, *Sage, Priest, Prophet – Religious and Intellectual Leadership in Ancient Israel*, Louisville 1995; tenże, *A History of Prophecy in Israel – Revised and Enlarged*, Louisville 1996; B. UFFENHEIMER, *Early Prophecy in Israel*, Jerusalem 1999. W języku polskim: Cz. JAKUBIEC, „Geneza profetyzmu izraelskiego.” *AK* 40/49.5 (1948) 417-432; E. CZAJKO, „Profetyzm izraelski.” *Chrześć* 11 (1964) 7-10.; T. JELONEK, *Prorocy Starego Testamentu*, Kraków 1993; T. BRZEGOWY, *Prorocy Izraela*. T.1-2, Tarnów 1994; M. UGLORZ, „Izrael społecznością typu profetycznego.” *RT* 26/2 (1984) 105-129; ten sam, „U źródeł izraelskiego profetyzmu.” *KEw* (1986) 186-193; A. ŚWIDERKÓWNA, *Prorocy*, Kraków 1993; L. STACHOWIAK, *Prorocy – słudzy słowa*, Katowice 1980; J. SYNOWIEC, *Prorocy Izraela, ich pisma i nauka*, Kraków 1994.

¹⁸ Por. M. GAUDEFRY-DEMOMBYNES, *Narodziny islamu* (tł. z franc. Hanna Ołędzka; Warszawa 1988); oraz M.M. DZIEKAN, „Klasyczny islam. Powstanie i doktryna.” *Znak* 50/512(1) (1998) 4-5; R. TOTTOLI, *I profeti biblici nella tradizione islamica*, Brescia 1999.

Nie oznacza to, że koraniczny obraz Mojżesza odpowiada w pełni Mojżeszowi z tradycji żydowskiej¹⁹. Koran posiada własny punkt widzenia i własną interpretację starszego narracyjnego materiału. Główną cechą tych aluzji do przeszłości jest typologiczna interpretacja wcześniejszych opowiadań, przez które biografia Mojżesza jest widziana w świetle biografii Mahometa. Koran przypomina o dziełach Mojżesza i wydarzeniach z nim związanych, wiążąc je z okolicznościami z życia Mahometa. Dwie główne cechy przyciągają uwagę w historii Mojżesza: przedstawienie Boga jako Stwórcy i Pana; oraz typologiczny schemat wykazujący paralelizm do Mahometa²⁰.

Mojżesz i Mahomet w Koranie

Zarówno osoba, jak i dzieła Mojżesza [*Musa*] zajmują ważne miejsce w Koranie.²¹ Relacje biblijne są przeplatane opowieściami haggadycznymi wyjaśniającymi i uzupełniającymi epizody z jego życia. *Nuh* (Noe), *Ibrahim* (Abraham) i Mojżesz zostali uznani za pierwszych wyznawców islamu. Natomiast wśród nich tylko Mojżesz jako pierwszy prorokował przyjście Mahometa, którego wiara była tą samą, co Mojżesza²². Uważany jest on za wysłannika Boga i za proroka, któremu Bóg bezpośrednio się objawił. Jego laska pochodziła z drzewa w ogrodzie Eden, odziedziczył ją od proroków, poczynawszy od Adama poprzez Jakuba. Dlatego Adam jest uznawany za pierwszego proroka a Mahomet za ostatniego. Początki misji prorockiej Mojżesza są związane z wydarzeniem objawienia "Allacha w płonącym krzewie" i postaniem jego do Faraona²³.

¹⁹ Nie można ignorować wpływów przedislamskiej tradycji arabskiej, por. M.M. DZIEKAN, *Arabia magica. Wiedza tajemna u Arabów przed islamem*, Warszawa 1993.

²⁰ Por. C. Schöck "Moses" w J.D. McAULIFFE (red.), *Encyclopaedia of the Quran*, vol. III, Leiden 2003, 419-420.

²¹ Por. B.M. WHEELER, *Moses in the Qur'an and Islamic Exegesis*, London 2001; "Mose" w Ch.M. GUZZETTI, *Islam*, Milano 2003, 181-182; C. Schöck "Moses" w J.D. McAULIFFE (red.), *Encyclopaedia of the Quran*, vol. III, Leiden 2003, 419-426.

²² Koran, Sura 7, „Wzniesione Krawędzie” [Al-ARAF], 140.156.157: „.. Powiedział: «Ja dosięgam Moją karą, kogo chce, a Moje miłosierdzie obejmuje każdą rzecz. Ja zapiszę to tym, którzy są bogobojni, tym, którzy dają jałmużnę, tym, którzy wierzą w Nasze znaki, i tym, którzy idą za Posłańcem, Prorokiem rodzimym, którego oni znajdują wspomnianego w Torze i Ewangelii; on im nakazuje to, co jest słuszne, ... A ci, którzy w niego wierzą, podtrzymują go i pomagają mu, i idą za światłem, które zostało z nim zesłane. Oni będą szczęśliwi»; Sura 42 „Narada” [ASZ-AZURA], 13: “On ustanowił dla was, jeśli chodzi o religię, to, co już polecił Noemu, i to, co objawiliśmy tobie, i to, co poleciliśmy Abrahamowi, Mojżeszowi i Jezusowi...” (tł. J. Bielawski, Koran), Warszawa 1986, 202,579.

²³ Koran, Sura 20 „Ta Ha” [TAHA], 9-24: „Czy doszło do ciebie opowiadanie o Mojżesz? Oto zobaczył on ogień i powiedział do swojej rodziny: «Pozostańcie! Zauważyłem ogień, być może, przyjdę do was z głównią, albo znajdę dzięki temu ogniovi dobrą drogę». A kiedy poszedł do niego, usłyszał zawołanie: «O Mojżesz! Zaprawdę, Ja jestem twoim panem! Zdejm twoje sandały! Jesteś w świętej dolinie Tuwa! Ja ciebie wybrałem; posłuchaj tego, co ci będzie objawione! Zaprawdę, Ja jestem Bogiem! Nie ma boga, jak tylko Ja! Czcij Mnie więc i odprawiaj modlitwę, wspominając Mnie! Zaprawdę, godzina nadchodzi! Gotów jestem utrzymać ją w ukryciu, aby każda dusza otrzymała nagrodę za to, o co się pilnie stara. Niech nie odsunie cię od niej ten, kto w nią nie wierzy, ten, kto idzie za swoimi namiętnościami, bo inaczej się zgubisz. Co masz w prawej ręce, Mojżesz?». Powiedział: «To jest moja laska»,... « Idź do Faraona, on przecież jest buntownikiem»” (tł. J. Bielawski).

Po ośmiu latach pobytu u Medianitów²⁴, Mojżesz wychodzi z całym swoim dobytkiem i w świętej dolinie *Tuwa* otrzymuje boskie przesłanie i zarazem misję²⁵.

Jeśli koraniczny Abraham jest wielkim patriarchą islamu, to Mojżesz stanowi dla Mahometa model przywódcy w swoim ludzie²⁶. Mojżesz - prorok przekazuje świętą księgę [*Tawrah*], z tego powodu przypisany mu zostaje tytuł „interlokutora Boga” [*Kalim Allah*]. Chociaż Koran poświęca mu najwięcej miejsca ze wszystkich innych postaci poza Mahometem. Nie przedstawia jednak jego postaci w sposób ciągły, ale głównie epizody z jego życia. Do historii biblijnej Koran dodaje intrygujące opowiadanie o długiej podróży Mojżesza z tajemniczą postacią nazywaną *al-Khadir* – identyfikowaną niekiedy z prorokiem Eliaszem²⁷. Ogólnie tradycja islamu czyni z Mojżesza przedstawiciela wymiaru ezoterycznego – zewnętrznego wobec niego (*sharia*) natomiast jego brata Aarona [*Harun*] postrzega co prawda też jako ezoteryka, ale typowego dla sufizmu²⁸.

3. Prorok w Islamie

Według Koranu prorok [*nabi*; pl. *nabiyyun* lub *anbiya*] to także boży posłaniec [*rasul*]. Przedstawiając ich historie zarazem wskazuje w nich wzór do naśladowania²⁹. Allah stworzył człowieka dla zaszczytnego celu: oddawania mu czci i prowadzenia godnego życia opartego na Jego nauczaniu i prowadzeniu. Zwykły człowiek potrzebuje pomocy, praktycznych porad, jak ma działać w swoim życiu, by wypełniać wolę Allaha. Tak też w każdym narodzie Allah wybrał sobie co najmniej jednego proroka, który by przekazał i wyjaśnił jego przesłanie ludziom: *Każdy naród ma swego posłańca. A kiedy przyjdzie ich posłaniec, wszystko będzie między nimi rozstrzygnięte według słuszności i oni nie doznają niesprawiedliwości*³⁰. Wszyscy byli oskarżani o niedorzeczności, prześladowani i przeszkadzani przez szatana³¹. Koran wymienia imiona wielu proroków, ignoruje jednak niektórych biblijnych i sugeruje też istnienie innych, nie wspomnianych do czasów proroka Mahometa³². Wśród nich znajdujemy: Noego, Abrahama, Mojżesza, Jezusa³³ oraz największego, Mahometa. Tych pięciu jest uważanych za największych spośród posłańców Boga – są zwani „rezolutnymi” prorokami. Ciekawe, że spośród nich Mojżesz i Jezus, podobnie jak Mahomet, nie pozostawiają po sobie żadnego potomka, który byłby prorokiem. Muzułmanie zachowują respekt i akceptują

²⁴ Por. Koran, Sura 28 „Opowiadanie” [AL-KASAS], 22-8.

²⁵ Por. Koran, Sura 28, 30; Sura 79 „Wyrrywający” [AN-NAZI’AT], 16.

²⁶ Por. M. AL-SSYBAI, *Droga życiowa Proroka*, (tł. z ang. i arab.; Stowarzyszenie Studentów Muzułmańskich w Polsce), Łódź 1994.

²⁷ Koran, Sura 18 „Grota” [AL-KAHF], 60-82.

²⁸ Por. Ch.M. GUZZETTI, *Islam*, 181-182.

²⁹ Szersze opracowanie: Djafar Sheikh IDRIS, *Islam – podstawy wiary*, (tł. z arab. Janusz Danec ki; Muzułmański Związek Religijny), Białystok 1992.

³⁰ Koran, Sura 10 „Jonasz” [JUNUS], 47- tł. J. Bielawski; por.: Sura 35 „Stwórca” [AL-FATIR], 24; Sura 16 „Pszczółki” [AN-NAHL], 36; Sura 2 „Krowa” [AL-BAKARA], 213.

³¹ Koran, Sura 22 „Pielgrzymka” [AL-HADŽDŽ], 42-44.52.

³² Koran, Sura 4 „Kobiety” [AN-NISA], 164.

³³ Por. J. HOMERSKI, „Jezus w nauce Koranu.” *ZNKUL* 7/3 (1964) 15-23.

ich wszystkich bez wyjątku, ponieważ pochodzą od tego samego Boga i zostali posłani w tym samym celu. Tym samym uznają przekazane im objawienie, ale w "oryginalnej" formie. Ich zdaniem, uległo ono zniekształceniu i zostało przekazane niezrozumiale przez późniejszych uczniów. Odzwierciedlone jest to w wyznaniu wiary: *Powiedzcie: My wierzymy w Boga i w to, co nam zostało zesłane, i w to, co zostało zesłane Abrahamowi, Ismailowi i Izaakowi, Jakubowi i pokoleniom; i w to, co zostało dane prorokom od ich Pana. My nie robimy żadnej różnicy między nimi i poddajemy się Jemu całkowicie*³⁴. Według Koranu Jezus został posłany do "dzieci Izraela", by potwierdzić ważność Tory objawionej Mojżeszowi, a także by objawić nadejście ostatniego posłańca: *Oto powiedział Jezus, syn Marii: "O synowie Izraela! Jestem wysłany od Boga do was, aby potwierdzić prawdziwość tego, co przede mną było zesłane w Torze, i zwiastować Posłańca, który przyjdzie po mnie, a którego imię – Ahmad!"*³⁵. Ta idea przypomina nam obietnicę pojawienia się „proroka jak Mojżesz” z Pwt 18.15.18, a zarazem wyraża koncepcję sukcesji prorockiej. Koran³⁶, opisując funkcje Mahometa, wyraźnie zawiera echo wspomnianego tekstu z Deuteronomium: *Bóg ukazał już wiernym swe dobrodziejstwa; On im zesłał Apostoła z pomiędzy nich, dla ogłaszania Jego cudów, oczyszczenia ich i nauczania ksiąg mądrości. Gdyby oni przedtem na świat przyszli, byłiby w błędzie.*³⁷ [Inne tłumaczenie *Bóg okazał dobroć wierzącym, kiedy posłał wśród nich posłańca spośród nich samych, który recytuje im Jego znaki, który oczyszcza ich, który uczy ich Księgi mądrości, chociaż oni byli przedtem z pewnością w błędzie oczywistym*³⁸] W Koranie także napotykamy wers, który mógłby sugerować powrót Jezusa: *I uczyniliśmy syna Maryi i jego matkę znakiem. Daliśmy im schronienie na wzgórzu spokojnym i obfitym w źródła*³⁹

Ostatnim prorokiem Boga jest Mahomet, którego największym cudem jest Koran, przewodnik (Prawo) dla całej ludzkości, dlatego też, nie ma potrzeby następnych proroków – **posłańców** przekazujących objawione teksty (por. Pwt 34,10 „Nie powstał więcej w Izraelu prorok podobny do Mojżesza...”). Mahomet jest „pieczęcią proroków” [*Khatam an-nabiyyin*]⁴⁰. Natomiast nie oznacza to, że nie pojawią się inni ludzie żyjący w bliskim kontakcie z Bogiem, otrzymujący objawienia i inspirujący wiarę społeczności. Takie postacie są nazywane *wali* – święty.

³⁴ Koran, Sura 2 „Krowa” [AL-BAKARA], 136; tł. J. Bielawski; por. Sura 2, 285; Sura 3, 84; Sura 4, 152; itd.

³⁵ Koran, Sura 61 „Szereg” [AS-SAFF], 6; tł. J. Bielawski.

³⁶ Koran, Sura 3 „Rodzina Imrana” [AL-IMRAN], 158(164)

³⁷ *Koran* - Al. Koran, T. II (tł. Jan Murzy Tarak Buczacki), Warszawa 1858, 59.

³⁸ Tł. Józef Bielawski; por. tł. ang.: „*Allah did confer a great favour on the Believers when He sent among them a Messenger from among themselves*” za F. DEXINGER, „Qumran and Samaritan Messianology” w J.H. CHARLESWORTH – H. LICHTENBERGER – G.S. OEGEMA, *Qumran Messianism – Studies on the Messianic Expectations in the Dead Sea Scrolls*, Tübingen 1998, 94.

³⁹ Por. Koran, Sura 23 „Wierni” [AL-MUMINUN], 50; tł. J. Bielawski.

⁴⁰ Koran, Sura 33 „Fracje” [AL-AHZAB], 40: „Muhamed nie jest ojcem żadnego z waszych mężczyzn, lecz jest Posłańcem Boga i pieczęcią proroków. Bóg jest o każdej rzeczy wszechwiedzący!”; tł. J. Bielawski.

Szczególne znaczenie posiadają prorocy u szyitów. Izmaelici dzielą historię świata na cykl siedmiu okresów następujących po sobie proroków. W każdym okresie pojawia się prorok poprzedzany przez „oratora” [*natiq*], a po nim następuje „stojący z przodu” [*imam*]⁴¹. Dwunastowcy zwani też imamitami, uznają imama za pośrednika między Bogiem a wierzącym. By zostać zbawionym, należy słuchać poleceń wybranego w danym czasie jednego imama. Takim był m.in. Ali (czwarty ze sprawiedliwych kalifów)⁴².

Cechy proroka

Prorok [*nabi*] lub posłaniec [*rasul*] Boga jest w pełni człowiekiem, wybranym i obdarzonym szczególnym błogosławieństwem Allacha. Chociaż obydwie te terminy odnoszą się do osób przenoszących natchnione przesłanie, to termin *rasul* odnosi się bardziej do osoby, która otrzymuje jakieś formalne objawienie, tekst księgi.

Jest to osoba najdoskonalsza pod względem intelektualnym i moralnym w danej wspólnocie. Po otrzymaniu orędzia staje się nieomylna, a w swoim postępowaniu jest korygowana przez powtarzalne objawienia. Islam zakłada, że każdy prorok najpierw sam staje się doskonałym naśladowcą pouczeń Boga objawianych poprzez niego ludziom. Dlatego też prorocy poprzedzający Mahometa również są nazywani „Muzułmanami” (naśladowcami Bożych pouczeń)⁴³. Cuda dokonywane za przyzwoleniem i przez moc samego Allacha mają potwierdzić jego wiarygodność. Dlatego też dokonują się w wymiarze, który dla danego pokolenia jest bardziej znaczącym i niezwykłym. Ponieważ wśród współczesnych Mojżeszowi wielkim uznaniem cieszyła się magia, dlatego też i cuda Mojżesza przybrały formę magicznych sztuk. Natomiast w świecie współczesnych Mahometowi Arabów stymą cieszyła się poezja, stąd największym jego cudem jest Koran. Poprzednie cuda były ograniczone czasem i miejscem, natomiast Koran jest powszechny i wieczny.

Każdy prorok uznaje, że objawienie nie pochodzi od niego, ale od Boga dla dobra ludzkości. Potwierdza zarazem to, co było objawione przed nim jak i to, co będzie objawione w przyszłości (sukcesja). Ma to wskazać na jedność Bożego przesłania we wszystkich czasach. Prorocy są niezbędni ludzkości dla poznania i zrozumienia Bożych poleceń i Jego prowadzenia. Przekazują niezbędną, a zarazem nieosiągalną przez samego człowieka wiedzę (o stworzeniu, sądzie, raju, itd.), stąd wypływa uzasadnienie ich elitarniej pozycji w społeczeństwie⁴⁴.

⁴¹ Por. Ch.M. GUZZETTI, *Islam*, 208.

⁴² Szyici uważają go za pierwszego imama. Następcą mógł być każdorazowo tylko jeden potomek jego i Fatimy. Walka o tzw. „legalność” wyboru kolejnych następców doprowadziła do rozbitcia szyizmu na kilka zwalczających się ugrupowań. Stanowiący większość dwunastowcy uważają imama za osobę świętą, a wg ekstremistów nawet boską. Por. Y. THORAVAL, *Słownik cywilizacji muzułmańskiej*, 118-119.

⁴³ Koran, Sura 3 „Rodzina Imrana” [AL-IMRAN], 67-68.

⁴⁴ Por. strony www. organizacji islamskich: <http://islam.about.com/od/prophets/>; <http://www.inter-islam.org/>; <http://www.islamicociety.neu.edu/index.html>.

Przesłanie prorockie

Cel i sens działania proroków określa jasno następujący tekst Koranu: *My wysyłamy posłańców tylko jako zwiastunów radosnej wieści i jako ostrzegających. Więc kto wierzy i czyni dobro, tego nie przejmie żaden strach ani nie będzie zasmucony*⁴⁵. Posłaniec przekazuje wieść i ostrzega, czyni to dla dobra społeczności. U podstaw zawsze jest to samo nauczanie, różni się jedynie w detalach i formie, w zależności od narodu i czasu działania proroka. Nauczanie wszystkich proroków jest nazywane Islamem, a sami prorocy i ich wierni naśladowcy Muzułmanami⁴⁶.

Przesłanie proroków zawiera przede wszystkim jasną koncepcję istoty Boga, jego atrybutów i działania w historii. Poza tym przekazuje ideę świata niewidzialnego, aniołów, działających duchów (*jinn*), raju i piekła. Jest głównym źródłem informacji, jak kierować społeczeństwem zgodnie z wolą Boga. Zawiera jasne instrukcje, prawa, które gdy są zastosowane w prawidłowy sposób doprowadzają do pełnej harmonii społeczeństwa. Prorok, ani jego funkcja, nie mogą być niczym zastąpione, nawet we współczesnych czasach – społeczeństwa zawsze potrzebowały i będą ich potrzebować – odpowiedzią na tę potrzebę czasów, są święci.

Nawet dość wybiórcza znajomość muzułmańskiej interpretacji Koranu, rozpoznanie jego bliskiego związku z żydowską i chrześcijańską interpretacją Biblii, powinna zainspirować czytelników do uznania ważności jego egzegezy zarówno dla judaizmu, jak i chrześcijaństwa. Nie chodzi tu o kwestię wpływu islamu na tradycję chrześcijańską i żydowską, ale o możliwość skonfrontowania się z pytaniem: Jak Biblia i jej interpretacja określa chrześcijaństwo i judaizm, i jak zostało to rozwinięte poprzez muzułmańskie dostosowanie zarówno Biblii i jej interpretacji dla samookreślenia islamu. Natura Koranu i jego centralna pozycja w islamie nie wymaga wyłączenia żydowskiej czy chrześcijańskiej interpretacji Biblii, ale tu możemy sobie postawić pytanie, czy Biblia i jej pozycja zarówno w judaizmie, jak i chrześcijaństwie wymaga od nas wyłączenia Koranu i jego interpretacji z pola naszej lektury i studiów?

⁴⁵ Koran, Sura 6 „Trzody” [AL-AN?AM], 48; tł. J. Bielawski.

⁴⁶ Koran, Sura 2 „Krowa” [AL-BAKARA], 131-133; Sura 5 „Stół zastawiony” [AL-MAIDA],